

75/12

Mededelingenblad

Heemkundekring „Peelland”

**EIGENDOM
HEEMKUNDEKRING
HELMOND-PEELLAND**

december 1975

Drie-maandelijks tijdschrift
van
Heemkundekring "PEELLAND"

Sekretariaat
Ruusbroeclaan 50, Helmond.

Vervolg van: Helmonds Arbeidsleven rond 1900

Hoofdstuk 9 (slot)

Woning- en gezondheidstoestanden.

Een bezoeker, die in 1901 voor het eerst van zijn leven Helmond bezocht, weet ons te berichten: "een paar weken geleden heb ik Helmond bezocht, voor de eerste maal in mijn leven.

Er zijn flinke fabrieken, mooie winkels, goede verkeerswegen, heerlijke kerken, smaakvolle villa's.

Ja, er is veel goeds, wie zal 't ontkennen !".

De beste man zal wel oogkleppen opgehad hebben, de arbeiderswoninkjes waren aan zijn goede oog ontsnapt.

Daarover viel namelijk weinig goeds te melden.

Henriëtte Roland-Holst over de toestand rond 1900: "In Helmond huisde een groot deel van het fabrieksproletariaat in afschuwelijke krotten, lukraak achter en langs zij de hoge fabrieksgebouwen neergekwakt".

Ariëns over Helmond: "boven op de berg staan enige paleizen flonkerend van goud, en beneden in het sombere dal staan talloos vele en ellendige hutten".

In 1892 liet het grootste gedeelte der woningen te wensen over met betrekking tot ruimte, licht of lucht.

De oude huizen van de handwevershadden het vertrek voor

het weefgetouw meer dan de nieuwe huizen, maar uit hygiënisch oogpunt lieten zij veel te wensen over.

De nieuwe huizen waren beter en hadden bijna allemaal een tuintje.

De huur hiervan, f. 1,25 per week, was echter te hoog voor de meeste fabrieksarbeiders, zij konden maar een gulden of f. 0,80 per week betalen.

De minder goede en vochtige woningen waren 75 à 90 cent.

De gemeente verstrekke gratis witkalk en verse stro voor de bedden

De meeste arbeiderswoningen hadden toen twee vertrekken en een zoldertje. In het voorvertrek was meestal de bedstede, het achtervertrek werd dan als keuken gebruikt.

Hierin moesten dan gemiddeld zo'n 6-8 personen wonen.

Er werd dan ook herhaaldelijk over geklaagd, dat de zolder niet beschoten was, die had men hard nodig voor slaappleatsen.

Bovenhuizen "voor de volksklassen" kwamen niet voor.

De kwaliteit van het drinkwater was over het algemeen slecht.

De gemeente had enkele waterpompen laten slaan.

Lichamelijke en andere afval werd op de mestvaalt gegooid, die voor het huis lag.

Zij moest op een bepaalde afstand van het huis liggen, dit gebeurde echter niet.

De mest werd door velen gebruikt om in het voorjaar het stukje grond te bemesten.

De mestvaalten verdwenen later langzamerhand, "naarmate de werkman zelf minder aardappelen wint".

Vuil water werd op de straat gegooid.

Verschillende fabrikanten waren eigenaars van arbeiderswoningen, maar zij presten hun werkvolk niet om daarin te gaan wonen.

Wel bestond bij de fabrikanten onderling de gewoonte om achterstallige huur van het loon van de arbeider af te houden, ook al woonde die in een huis van een andere fabrikant.

Enkele winkeliers-woning-eigenaars lieten het hun huurders, ook al stond het niet in het huurcontract, duidelijk merken wanneer ze niet (meer) bij hen kwamen kopen.

In 1899 werd de gemeentelijke drinkwaterleiding in gebruik genomen, wat een hele vooruitgang betekende in vergelijking met vroeger.

In 1904 werd nog het putwater in de arbeidersbuurten als "ongeschikt voor gebruik" bestempeld.

In 1910 waren echter de meeste arbeiderswoningen op de waterleiding, dankzij o.a. de bemoeienissen van de gezondheidscommissie.

Deze berichtte B & W over woningen, die bepaald niet voldoende waren, waarop B & W de huiseigenaren aanschreven.

De meesten brachten de nodige voorzieningen aan, sommigen staakten echter doodeenvoudig de bewoning.

De aansluiting op de riolering verliep ook niet zo vlot.

In de arbeiderswijken, vooral de nieuwe, bestond er geen of schaarse riolering.

De bewoners van de Molenstraat bv. klagen in 1902, dat "er geen afvoer is voor het vuile water en dit dientengevolge op de openbare straat moet worden overgebracht", "dat bij regen, vooral stortregens, te verwachten is, dat onze percelen geheel onder water komen te staan".

De gemeente zat niet helemaal stil: in 1905 werd er een vuilniswagen aangeschaft, en in 1909 werden er vier twee-persoons ijzeren urinoirs met waterspoeling geplaatst.

Het volksbad dat aan de Kanaaldijk lag, werd zomer 1910 in gebruik genomen.

Het was in het seizoen "op gunstige tijdstippen open voor werklieden boven de twaalf jaar", tegen het verminderde tarief van $2\frac{1}{2}$ cent.

"Het gebruik van zwembroek is verplichtend", zo heette het in het reglement, en "de toegang is aan meisjes en vrouwen verboden".

Na 1910 wordt het woningtekort, o.a. veroorzaakt door de grote toestroming van mensen van buiten, erg dringend.

Wie daarvan profiteerde blijkt duidelijk: "De overmatige verhooging der huishuur door sommige eigenaren, naar aanleiding eener ingevoerde straatbelasting hunne huurders opgelegd en welke dezen zich moesten laten welgevalen, wijst duidelijk op dit tekort aan werk-

Zuigelingenorg
 en
 Melkverschaffing

manswoningen." "De woningnood blijft groot", van de 117 huwelijken hebben + 80 jonge gezinnen slechts een onderkomen kunnen vinden bij een der ouders.

Een ander gevolg van dit woninggebrek is ook nog een voortdurend opdrijven van de huishuren door de eigenaren en dit niet in onbelangrijke mate, zeer ten nadeele van den werkmansstand".

Hoofdstuk 10

Kindersterfte

"De wieg van menig Helmonds kind staat in het voorportaal des doods".

Deze uitspraak van Marie Krusemann, maatschappelijk werker, gehuwd met Ir. J.B. Kam, een van de direktoren van Begemann, is echt niets overtrokken.

Zeer veel kinderen werden geboren, maar menigeen heeft zijn eigen naam niet gekend, het haalde het eerste jaar doodgewoon niet.

Zelfs voor een goede katholieke stad als Helmond, was het aantal geboorten opvallend groot.

In 1906 bv. werden in Helmond op 1000 inwoners 45 kinderen geboren, in Tilburg 39.61 en in Enschedé 33.84.

Hoe kwam het dat, ook wat kindersterfte betref, Helmond een droeve koploper was ? (vgl. bijvoorbeeld de zuigelingensterfte van 1900-1905, die in Helmond 24% van het totale aantal geboorten bedroeg, in Tilburg 15,7 % en in Enschedé 11.5%)

Allereerst natuurlijk de schrijnende armoede in veel gezinnen: zeer slechte voeding, droog brood met wat vet van een vetkaarsje was geen uitzondering, en de zeer slechte behuizing.

De meeste moeders wisten helemaal niets van voeding en kinderverzorging af, zij hadden nooit geleerd hoe zij een huishouden meesten runnen.

Tijdens en na de zwangerschap was er geen krachtige voeding voor moeder en kind, hiervoor was gewoon geen geld.

De moeder kreeg zelden kans om te herstellen, de volgende zwangerschap kondigde zich al weer aan..

Ouders, die de ellendige misère van het fabrieksleven trachtten te ontvluchten in alcoholische nevels.

En dan waren er nog de begrafenisfondsen, die niet alleen in Helmond, maar bv. in Tilburg een ware plaag vormden.

In veel gevallen werd de dokter er niet of te laat bijgeroepen, "omdat men dacht dat er toch niets aan te doen was".

De berusting van mensen, murw door eeuwenlange armoede, ligt hier dik op.

Zo stierf in het begin van de twintigste eeuw in een voor die tijd flinke stad als Helmond, nog altijd + 10% zonder geneeskundige behandeling.

Aan voorlichting en betere ontwikkeling van de moeders, wat hard nodig was, werd later wel wat gedaan.

Jammer genoeg moest dit nog altijd in de vorm van liefdadigheid gebeuren.

In 1909 werd door 'enige dames uit de eerste kringen der stad' de vereniging "Zuigelingenverzorging en Melkverschaffing" opgericht die op beperkte schaal zeker goed heeft gedaan.

In een parochie werd bij het dopen een blaadje met wenken voor goede babyverzorging uitgereikt.

De kindersterfte bereikte in Helmond in de maand augustus haar top.

De eerste week was het kermis en dan werd tie flink geraakt.

Vele jonge moeders trokken met kinderwagen en al naar de café's.

Bovendien was de werkeloosheid in de textiel's zomers vooral groot.

Het alcoholgebruik in Helmond was op zijn minst stevig te noemen.

Pater Ildefonsus rekent ons bv. voor dat in 1904 de gemiddelde Hellemonder minstens twee keer zoveel dronk als de gemiddelde Nederlander.

Het is dan niet vreemd dat in 1901 60% van de verbalen door de gemeentepolitie wegens dronkenschap waren.

In 1914 was dat gelukkig algeheel wat minder, nl. 37%, waarschijnlijk mede door de activiteiten van de drankbestrijdingsvereniging.

Begrafenisfondsen tierden in Helmond welig.

"Talrijke agenten loopen rond om tot deelname op te wekken". "Geen werkmansgezin, dat niet bij een dezer is aangesloten, sommigen, en daar schuilt het grote gevaar bij meerderen".

Gemiddeld werden voor elk kind, dat overlijdt, twee zulke afschriften (nl. voor de polis) aangevraagd.

Het is voorgekomen vijf voor één kind.

De agenten zullen toch nog wel genoeg verdiend hebben, want dankzij het hoge geboortecijfer was er een groot geboorte-overschot.

(in 1909 bv. bedroeg dat voor Helmond 22.75 per 1000 inwoners, voor Noord-Brabant 13.09 en voor Nederland 14.77)

Hoofdstuk 11

BEDELING

De traditie van de christelijke liefdadigheid was in Helmond al eeuwenoud.

Voor al de arbeiders met grote gezinnen en weduwen met kleine kinderen hadden deze openlijke steun jammer genoeg hard nodig, omdat ze doorgewoond onvoldoende inkomsten hadden.

Anderen, de zogenaamde stille armen wilden niet te schande dragen openlijk als arm bekend te staan, zij leden dan ook vaak verbitterde armoede.

De meeste rijkelui zagen de armoe best, je moest trouwens wel stekeblind zijn als je die niet zag, maar er moest nog heel wat veranderen, voordat de gedachte algemeen werd dat de nood ook nog anders verholpen kon worden, dat de arbeider minstens recht had op een fatsoenlijk loon, en dat het heus geen pretje is, openlijk van de gunst van een ander afhankelijk te zijn. Nee, zover was men rond 1900 nog lang niet; een stem uit die tijd: "Wel wordt ook in onze stad armoede

geleden, maar onvermoeid treedt haar de christelijke liefdadigheid tegemoet.

Gaarne buigt hier de meer gegoede zich tot den noodlijdende neder en slaat een gouden brug over de kloof die arm en rijk schijnt te scheiden".

Inderdaad er werd heel wat gedaan in helmond aan liefdadigheid, maar die brug was toch maar een hoop zilveren guldens 't meeste geld bleef heus wel aan de goede kant van het kanaal.

De belangrijkste instelling was het Burgerlijk of Algemeen Armbestuur.

Elk jaar werd er een armconcert gegeven, waar de Heren van de stad (de dames mochten er niet komen) aanwezig waren en er flink gekollekteerd werd.

Daarnaast ontving het nog gemeente-subsidie, van 1903-1914 fl. 18.000 per jaar.

De meeste armen, die in het Gasthuis, het vroegere Ziekenhuis, verpleegd werden, lagen daar op zijn kosten.

Deverpleegkosten bedroegen toendertijd dertig cent per dag. In 1903 werd dat 50 cent en in 1910 zestig cent.

Ook de ouden van dagen werden daar door het bestuur verzorgd, voor sommige droeg de oude werkgever bij.

Krankzinnigen werden in Heel, de Heibloem, of bij particulieren op zijn kosten verzorgd, waarin soms de St.

Elisabeths- of St. Vincentiusvereniging bijdroeg.

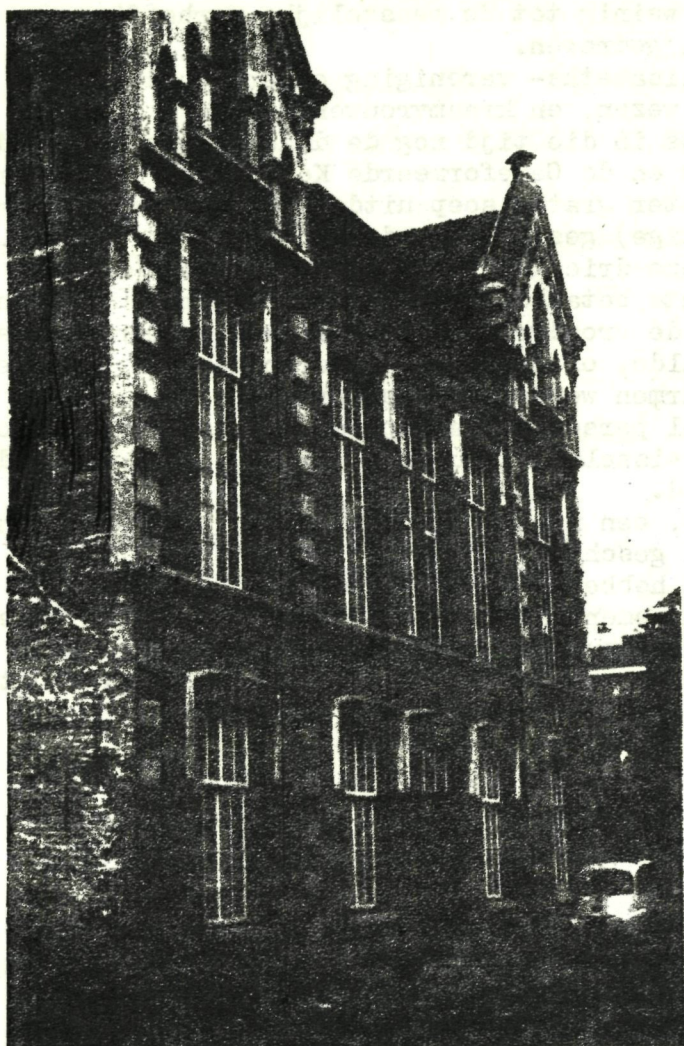
Het Armbestuur betaalde ook de verzorgingskosten van de weesmeisjes in het Liefdesgesticht, zo'n 4 à 5 gulden per maand voor een meisje.

Daarnaast was er de gewone bedeling in geld, levensmiddelen, kolen e.d.

Er werd ook gratis kleding verstrekt, soms nam het begrafenisniskosten voor zijn rekening.

De Vereniging St. Vincentius à Paulo had als doel: "het aan huis bezoeken van behoeftige gezinnen tot het verlenen van onderstand en door deze beide middelen de stoffelijke en morele belangen van die armen tegemoet te komen".

Het gevaar hierbij was, dat iedereen, die niet op tijd naar de kerk ging, of afwijkend over geloofs-zaken dacht, geen

*Het voormalige
Vincentiusgebouw
in de Kamstraat.*

kans had hier steun te krijgen.

Ze heeft weinig tot de geestelijke verheffing van de arbeider bijgedragen.

De St. Elisabeths- vereniging ondersteunde gratis begoeftige weduwen, wezen, en kraamvrouwen.

Dan had je in die tijd nog de diaconiën van de Nederlandse Hervormde en de Gereformeerde Kerk en de soepkokerij, die in de winter gratis soep uitdeelde voornamelijk aan grote (behoeftige) gezinnen, oude van dagen en weduwen.

Voor al deze drie groepen hadden het toen (al) erg zwaar.

De gemeente betaalde de twee artsen (in 1903 werden het er drie) en de vroedvrouw (in 1902 kwam er een tweede bij).

Zij betaalde, of droeg bij inde kosten van de geneesmiddelen die aan armen werden voorgeschreven.

Het aantal personen, dat op een of andere manier onderstand ontving, wisselde natuurlijk met de toestand van de nijverheid.

Voor 1903, een niet zo gunstig jaar, wordt het aantal bedeelden geschat op de helft van de bevolking.

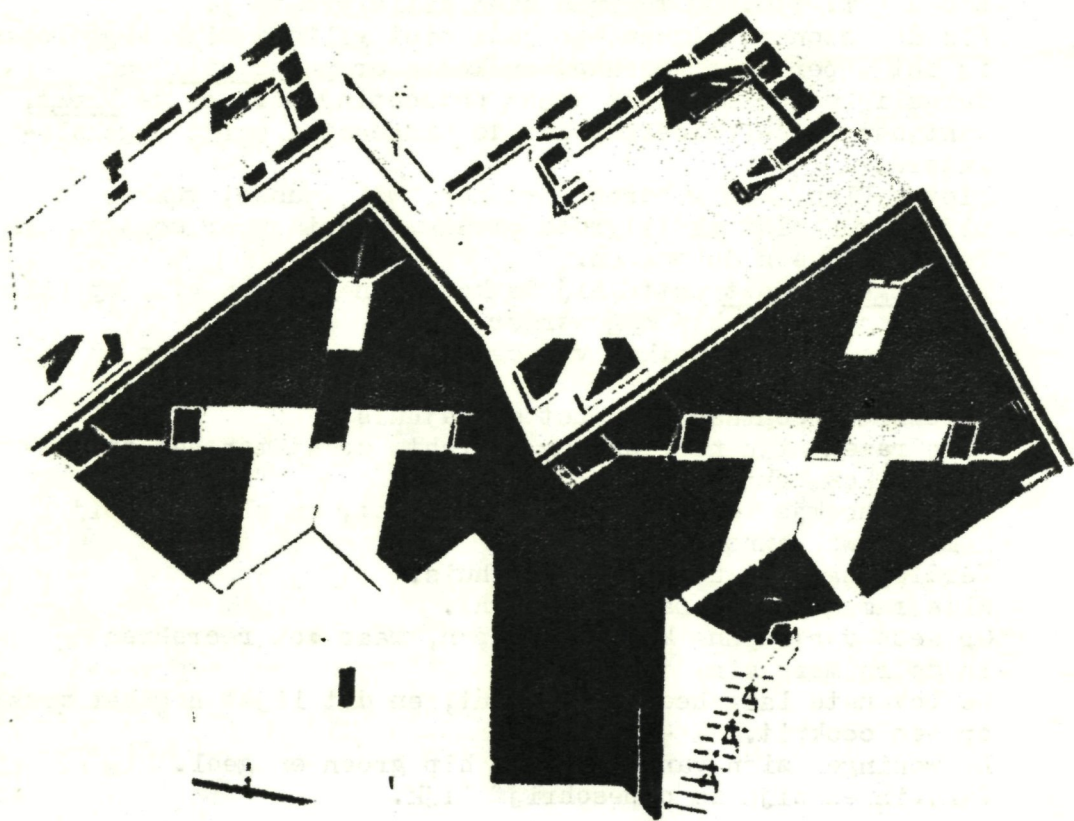
Voor 1907 hebben we de cijfers.

Als we aannemen dat het gemiddelde gezin toen zeven personen telde, dan "genoten" toen, een heel normaal jaar, nog altijd 4680 personen op een of andere manier bijstand, wat ongeveer $\frac{1}{3}$ van de totale bevolking is.

G. v. Hooff.

Handwritten notes in Dutch:
 "Het gemiddelde gezin
 telde toen 7 personen
 4680 personen op een of andere manier
 bijstand, wat ongeveer 1/3 van de totale
 bevolking is."

Experiment in Helmond van architect Pieter Blom.

EEN HUIS OM DRONKEN VAN TE WORDEN.....

Een huis waar je dronken van wordt.

Wijkende en vallende muren.

Een psychedelische trip die werkelijkheid werd.

Zo is het woon- experiment te Helmond te beschrijven, waar architect Pieter Blom alle normale bouwetten in de hoek heeft gegooid.

Hij heeft aan de Traverse, drie gekantelde kubussen op een paal gezet.

Op 1 september worden de huizen officieel te koop aangeboden (f. 110.000 waarvan tien mille premie).

Als de bewoners binnen een jaar niet gillend zijn weggelopen is het experiment geslaagd en komen er nog zestig van dergelijke constructies annex ontmoetingsoord op de Markt, want het is de bedoeling dat de binnenstad wordt opgekalefaterd.

Pieter Blom, als geboren Jordaner, wil knusse, gekke, wijken van niet al te grote omvang, waarin weer contact kan bestaan tussen de mensen.

In Hengelo- Oost zette hij de kasbah neer, een wijk op palen.

In Helmond ging hij nog verder.

De kubus is te bereiken via een zuil waarin de trap en een schuurtje.

De eerste woonlaag heet het straathuis.

Alle ramen zijn naar omlaag gericht, zodat men het straatgewoel kan bekijken.

In een hoekje is een keukenblok gefrot, en vlak daarbij komt de wc. annex douche uit.

Verdieping twee heet het hemelhuis.

Alle ramen kijken naar de lucht.

Op deze verdieping kan men slapen, maar ook recreëren in de ruimere zin.

De bovenste laag heet de loofhut, en dit lijkt nog het meest op een cockpit.

De woningen zijn van buiten in hip groen en geel.

Van binnen zijn ze onbeschrijfelijk.

Het effect van tollende muren is zo overweldigend, dat je met knipperende ogen binnenkomt.

Doordat het straathuis en het hemelhuis zijn doorboord door de dikke zuil waarin de trap, blijft er niet veel gebruiksruijnte over.

Men kan dan ook het beste als men zo'n huis koopt, de bestaande meubilair de deur uit doen, want voor zware banken, kasten en tafels en wandrekken is geen plaats. En dan met doe-het-zelf vlijt en ontelbare nissen en hoeken van een functie voorzien.

Bloms kubushuis wordt vrij kaal opgeleverd.

In het hemelhuis (slapen) zijn geen dwarswanden en er moet dus geknutseld worden als men behoefte heeft aan een kamer erbij.

Uitermate listig zijn de unieke problemen opgelost. De regenpijp bijvoorbeeld is en passant een geknikte sierlijst en de wanden zijn bedekt door een netwerk van balken en latten, zodat je als een aap omhoog kunt klauteren.

De ramen in het straathuis zijn zo laag, dat een vrolijke visite er zo te zien na een glaasje vlot doorheen dondert, meters omlaag.

Of het experiment een succes wordt, staat in de sterren. Maar uniek is het, mensen met woonfantasie zijn voorlopig nog niet uitgestoeid.

Bovendien geeft het een kick om te weten dat de hele wereld (voorlopig) slechts drie van deze huizen heeft.

..... Jan Koezen.

uit "de Gelderlander" 25 augustus 1975.

AFSCHEID van de OUDE GASFABRIEK

=====

De laatste resten van de oude gasfabriek zijn onder slopershanden gevallen.

Het was meer dan 100 jaren lang, dat die fabriek er stond

Voor de Helmonders was het een stukje vertrouwd stadsbeeld, voorgoed is het historie geworden.

Door de stads-archivaris, de Heer J.M.Th. Verschueren, is de geschiedenis van het gasbedrijf uitvoerig beschreven in het boek "Van Helmont te Helmond", hetwelk in juni 1974 gepubliceerd werd, bij gelegenheid vande officiële opening van de nieuwbouw van Obragas NV.

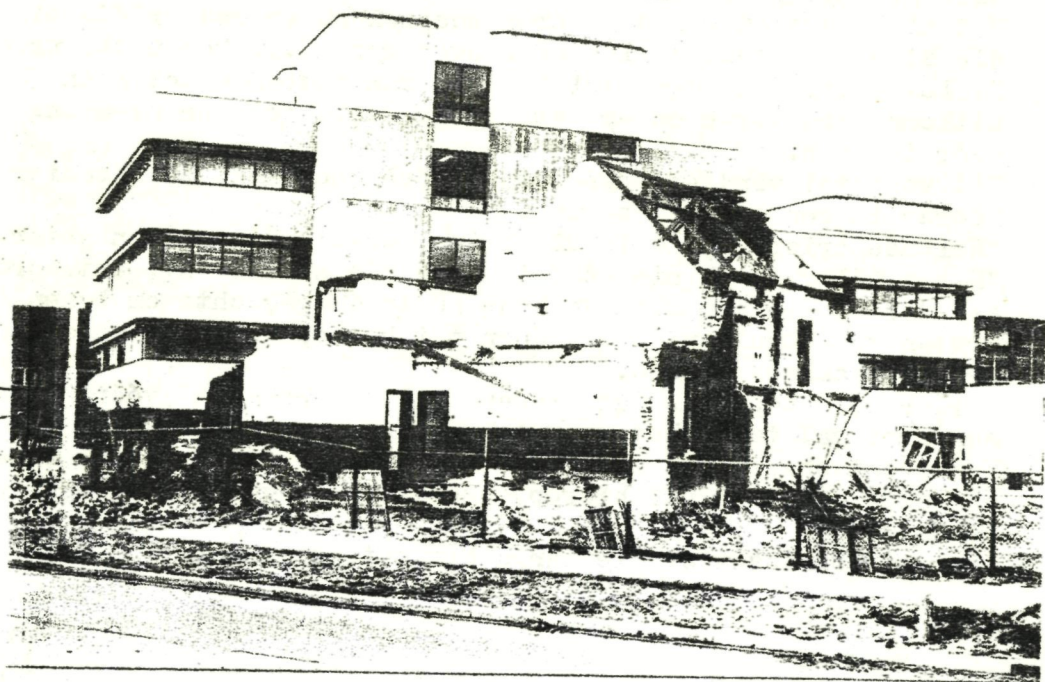
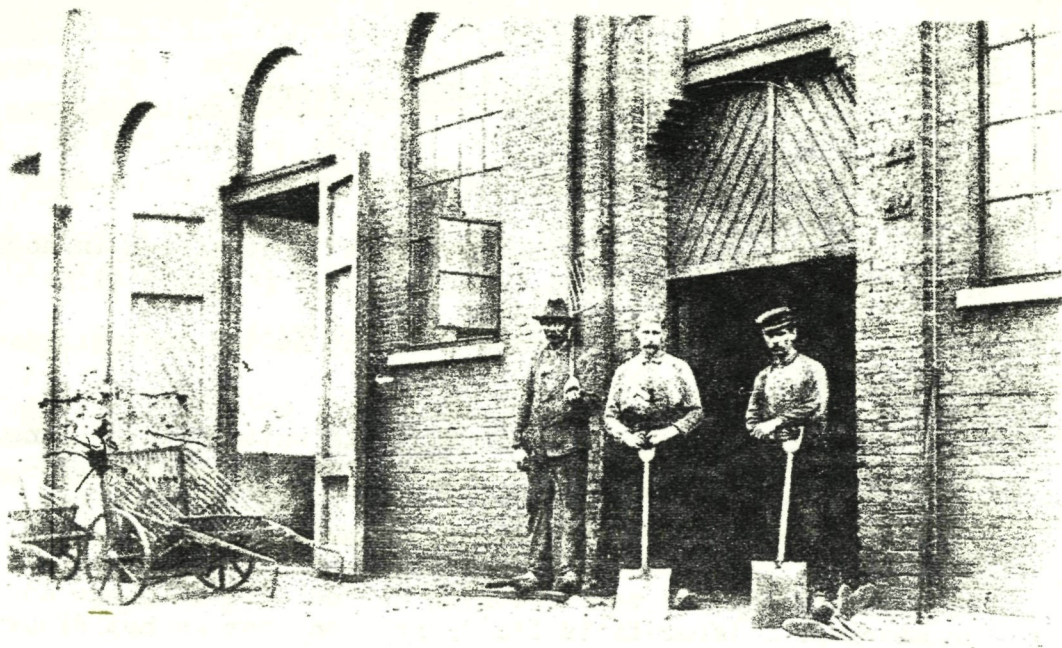
Daarom bij dit afscheid nevenstaande foto's

De eerste gemaakt omstreeks 1910: de stokerij met de stokers van links naar rechts:

Dorus van den Broek, Frans van Bussel, Carel de Vries.

De andere is gemaakt op 1 oktober j.l., die spreekt voor zichzelf

C. de Vries.

Ingezonden stuk, rond 1900,
(uit Zuid-Willemsvaart).

Mijnheer de Redakteur,

Dezer dagen was ik getuige van iets, wat niet alleen in hoge mate mijn verbazing opwekte, maar waarover ik luide mijne afkeuring moet te kennen geven.

De leden van Strijper Landbouwvereniging hadden ene vergadering belegd.

De benoeming van een nieuw lid was aan de orde.

De heer P.S.D. wilde lid worden van deze nuttige instelling.

Deze gedachte was bij den goeden man misschien nooit opgekomen, indien de president hem ze niet had ingeschreven.

Dat alles nogal daargelaten maar nu komen eerst de mooie grappen aan.

Het bepaalde uur was verstreken en de voorzitter opende de vergadering. De secretaris las de notulen voor en het nieuwe lid werd voorgedragen...

Enig gemompel, was alles wat ik vernam. niet

Met alle eerbied van de boeren gesproken, er was er één bij die zijn gevoelens durfde of liever gezegd... kon uitbrengen.

De bestuursleden zagen wel in, dat men zodoende tot geen uitkomst zou komen en er werd voorgesteld tot ene stemming over te gaan.

Dit voorstel vond algemene bijval "mèr hoe moet dè gebeuieren ? hoorde ik een boertje zeggen.

"Wel mēe briefkus, zoals dè altied gebeuierd! zei een ander.

"Neeje, dè vien ik nie gōe, ik kaan nie schreeven", antwoordde een derde. Een der slimste kwam nu op de gedachte om bonen en erwten te gebruiken; "zowe doen wei het op de schut ok altied" zei ons wakkere baasje.

Verder werd bepaald, dat diegene die een boon gaf vóór, en die een erwt gaf tegen het voorstel was.

Een rechtschapen lid was van mening, dat er niet genoeg bonen aanwezig waren en gaf hierop de bediende bevel er nog wat te brengen.

De vice-commissaris, die langs hem zat, zei hierop:

"dè zal nie nòdig zien".

Die schijnt reeds veler mening te kennen, dacht ik bij mij zelven. Alles ging zijn gang.

Maar toen het vermakelijk bonenspel gedaan was, bleek dat de grauwe erwten de overhand gekregen hadden.

De Heer P.S. was dus niet aangenomen. De boeren brachten het zelfs zover dat genoemde persoon onder handgeklap en geraas uit de vergadering werd verwijderd.

Men oordeele zelf.

Maar, zult ge vragen, wat mag toch wel de oorzaak zijn ?

Dat zal ik U zeggen, waarde lezers, want ik gevoel behoefte om hierover mijn hart eens lucht te geven.

Ware de Heer S. een onfatsoenlijk mensch, dan was hunne handelwijze enigermate te verdedigen, maar nu mag het schandelijk genoemd worden.

Als ik mij niet vergis, is eigenbelang de oorzaak.

De vergaderingen worden gehouden bij den vice-commissaris die tevens herbergier is.

Ieder lid heeft gelijke rechten, en nu was misschien de heer V.H. bang, dat, wanneer P.I. die ook herbergier is, aangenomen werd, het verlangen zou te kennen geven, dat de vergadering ook eens bij hem gehouden zou worden.

De hebzucht schijnt hem te beheersen, anders weet ik er niets van te zeggen.

Het spreekwoord zegt echter niet ten onrechte, dat hij, die het onderste uit de kan wil hebben, vaak het lid op den neus krijgt.

Dit zou met hem ook het geval kunnen worden.

Ten slotte hoop en wens ik, dat de leden van de Strijper landbouwvereniging in het vervolg verstandiger zullen handelen.

(opgezocht, Gemeentelijke
Archiefdienst)

Een nieuwe Naam een nieuw geluid.....

Daar wij ons vroegere mededelingenblad hebben omgedoopt in een drie-maandelijks periodiek hebben wij gemeend om ons blad met ingang van de nieuwe jaargang 1976, behalve de nieuwe naam "HELMOND'S HEEMKRONIEK" ook een nieuwe omslag te moeten geven.

Het ontwerp is wat strakker van uitvoering, wat rechtlijniger ook, hetgeen dan wellicht symbolisch is voor de nieuwe koers, welke wij voor het blad hebben uitgezet n.l. HEEMKUNDE zo puur mogelijk.

Wij brengen hiermede alsnog dank aan de ontwerper van de vorige omslag, de Heer J. de Vries, wiens omslagtekening ons enkele jaren goede diensten heeft bewezen.

Het Bestuur.

Helmond's Heemkroniek

Heemkundekring "Peelland"

WIST U DAT.....

- het gemeente-archief, behalve de kantooruren, ook op donderdag-avond van 6 tot half tien geopend is voor belangstellenden
- diverse leden van onze kring hiervan gebruik maken, en dat wij hopen dat nog veel meer leden 's avonds naar het archief zullen komen.
- het oude protestantse kerkje, waar thans het gemeente-archief gevestigd is, een Engels aandoende stucadoors-gotiek vertoont.
- twee bekende orgels van de stichting "Het Helmonds Draaiorgel" de Mortier en de Gaudin orgels zijn.
- de gevelversiering van het politie-bureau doet denken aan een cardiogram.
- Helmonds eerste winkelgalerij gevestigd is in de Lucas Gasselstraat.
- de 1ste Helmondse Archivaris J.L.F. Donkers was, rector der latijnse school in het midden van de 19e eeuw.
- het vernummer der huizen in 1920 gereed kwam. I.p.v. vrijnummering werd iedere straat of steeg op zichzelf genummerd en wel in de richting van zuid naar noord en van oost naar west. Links der straten of stegen werden de oneven nummers en rechts de even nummers aangebracht.
